

Vlčkova a Jakubcova kritika Bačkovského *Zevrubných dějin*

Luboš Merhaut

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav české literatury a komparatistiky
lubosmerhaut@gmail.com

Jaroslav Vlček (1860–1930) a Jan Jakubec (1862–1936) — klíčové osobnosti první moderní české literárněhistorické školy, pozdější autoři velkých *Dějin české literatury* (1892–1921; doplněné vydání 1931), resp. *Dějin literatury české* (1911; rozšířené a přepracované vydání 1929 a 1934) — vstupovali do odborného života jako studenti Gebauerova semináře, a to příznačně polemicky.

Význačným příkladem je jejich kritická analýza části spisu Františka Bačkovského *Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové* (Napsal dr. František Bačkovský. Díl I. Období předbřeznové. Část I. V Praze 1886. Str. 767 a XXXI vel. 8o. *Athenaeum* 4, 1886/1887, č. 1, 15. 10. 1886, s. 23–27; šifry J. V. + J. J.), otištěná v době, kdy se v Masarykově měsíčníku rozhořely spory o *Rukopisy*, jež se zároveň podstatně podílely na formulaci moderních požadavků nezávislého vědeckého bádání (kritéria kritičnosti, objektivnosti a pravdivosti), na postupném utváření prostoru svobody tvůrčí individuality proti většině veřejného a národně-politického mínění. Vlček a Jakubec upozornili ve svém posudku nejen na nedostatky dosavadního způsobu historického vykládání české literatury, který Bačkovský reprezentoval, ale zároveň poukázali na zásady, jimiž by se měla nová literárněhistorická práce metodicky řídit, na potřeby oboru v období, v němž se jako svébytná vědecká disciplína konstituoval, resp. emancipoval z filologického a obecně historického objetí, a v němž se zároveň inspiroval podněty západního, především pozitivistického myšlení.

Literární historik, novinář a publicista, aktivní obhájce pravosti *Rukopisů*, nakladatel a knihkupec František Bačkovský (1854–1908) vydával *Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové* nejprve v 17 sešitech v letech 1884–1886, souborně vyšly knižně ve dvou částech v letech 1886 a 1887. Již v lednu 1886 za ně získal dvaatřicetiletý Bačkovský doktorát (studia na pražské filozofické fakultě ukončil v roce 1880). Svůj pokus o dějiny novějšího českého písemnictví autor uvedl *Předmluvou* (s. V–XXXI, datovanou v červnu 1886), v níž poukázal na neuspokojivý stav zpracování novější české literatury oproti výsledkům bádání o starších obdobích („nemáme posud ani jediného spisu zevrubnějšího, ani jediného spisu alespoň takového, jakýmžto jest spis K. Sabiny o dějinách českého písemnictví doby staré a střední“), v situaci, kdy existovala *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku* (1875–1876) Josefa Jirečka, avšak k období novějšímu nebyly nejen přehledové, ale ani dostatečné monografické práce.

„Byloť a jest důkladných pracovníků v té příčině u nás úžasně málo, takže literární dějepiscectví české vůbec a doby nové zvláště poměrně ze všech oborů vědeckých nejméně jest vzděláváno, nemajíc ani zvláštního časopisu, jako mají skoro všechny obory ostatní (r. 1865 měl vycházeti, jak zaznamenáno v Douchově Knihopisném slovníku na str. 306, časopis takový s názvem Zeitschrift für böhmische Literaturgeschichte redakcí Dra I. J. Hanuše a nákladem I. L. Kobra v měsíčních archových číslech, ale nedošlo k tomu, a to bezpochyby proto, že Kober se rozstonal a r. 1866 zemřel), a v jiných časopisech zřídkakdy se vyskytující.“

Bačkovský popsal své odhodlání a podniknuté úsilí: „sestavil jsem narychlo, a proto také velmi nedokonalý Stručný přehled dějin literatury české doby nové, který již v lednu r. 1879 vyšel tiskem nákladem Fr. A. Urbánka v Praze“ (následovaly *Doplňky a opravy...* této středoškolské příručky v roce 1882 a další 1887 v *Přehledu dějin písemnictví českého doby nejnovější*, dále doplňovaném a rozšiřovaném 1898 a 1899, v roce 1906 vyšly ještě pro střední školy určené *Stručné dějiny písemnictví českého*). Dále uvedl: „chtěl jsem vydati Slovník českých spisovatelů a spisovatelek století devatenáctého doplňkem k Jirečkově Rukověti, ale nenašel jsem nakladatele [...]“. Pilný a nadšený shromažďovatel literárního materiálu, jenž se při nejrůznějších příležitostech snažil opravovat „mnohé tradované chyby a omyly“, citoval rovněž z dosavadních posudků své práce, přetištěných i na obálkách jednotlivých průběžně vycházejících sešitů (před Vlčkem a Jakubcem o *Zevrubných dějinách* vedle Emanuela Kováře psali Bohuslav Čermák, Eliška Krásnohorská, Matěj Procházka, Tomáš Škrdl aj.). Deklaroval, že svůj spis pokládá „za přípravou práci k rozmanitým pracím jiným z oboru českého písemnictví doby nové“, a to pro sebe (především v oblasti monografií) i pro další, v této souvislosti obhajoval prospěšnost rozsáhlého citování (výpisků). Věnoval se rovněž společenské situaci (přijímaje úděl být „pouze spisovatelem“), připravenosti institucionální, badatelským podmínkám („také z příčin hmotných nebývá možno běhati z knihovny do knihovny za účelem dvou tří rádků“), nakladatelským možnostem apod.

V následujícím Úvodu (s. 1–10) Bačkovský objasnil své pojetí: „Dějiny vůbec míníme pásmo dějů neboli změn postupem času po sobě následujících, a to jak ve zjevech přírodních, tak i ve všelikých stránkách tělesné i duševní činnosti lidské. Písemnictví pak neboli literatura jest soujem všech plodů slovesných ducha lidského, ať již napsaných anebo vytištěných anebo v ústním toliko podání žijících, vzniklých přemýšlením vyšším, tj. hovících nejen pravidlům o pravdě, ale také pravidlům o kráse. I jest písemnictví zjevem činnosti lidské duševní. Jsou tedy dějiny písemnictví pásmem dějů duševní činnosti lidské v oboru plodů slovesných. [...] Dějiny písemnictví, vzniknuvše na základě knihopisu, probírají plody slovesné pragmaticky a filozoficky, rozebírajíce, uvažujíce, posuzujíce je a tak vše vypravujíce, že jasně vysvítá vznik jednotlivých plodů, jejich vzájemný na sebe účinek, jejich význam, jejich úspěchy, jejich cena, jakož i že názorně a průzračně na odív staví, kterak život v písemnictví a písemnictví v život vespolek působilo a působí“ (s. 1). — K tomu Bohuslav Čermák v převážně kladné recenzi prvních sešitů poznamenal: „Myslíme tu hlavně na definici o písemnictví, jež kratčeji a správněji má zníti: ‚Písemnictví neboli literatura jest soujem všech plodů ducha lidského, hovících buď pravidlům o pravdě, neb pravidlům o kráse, jichž výrazem je řeč‘, mimoto na mnohé zbytečné přípletky, jež pojmy nevyjasňují, na nedostatek úsečnosti logické, ano i na lichá rčení“ (*Národní listy* 25, 1885, č. 56, 26. 2., Příloha, s. [5]).

Kritický referát vyšel zřejmě ze semináře Jana Gebauera, jenž oslovil Jana Jakubce; svou recenzi mezitím napsal i Jaroslav Vlček a oba texty byly nakonec spojeny (srov. pasáž z Hýskova profilu J. Jakubce, *Národopisný věstník československý* 16, 1923, č. 1, s. 3–11). Šestadvacetiletý Vlček a o dva roky mladší Jakubec (se svou prvotinou) se tak poprvé setkali jako spolupracovníci. K Bačkovskému „obrozensky“ formovanému pojetí, shromažďujícímu — navzdory teoretickým proklamacím — zejména materiál (ovšem velmi soustavně, nicméně a povýtce mechanicky), zaujali odmítavý postoj, přičemž dobrým terčem jim byla i prakticistně laděná *Předmluva*. Jejich pojetí oboru literární historie, založené rovněž vědomím evropských souvislostí a znalostí nejnovějších metodologických podnětů převážně německé proveniencí, krystalizovalo mj. ve vymezování základních metodologických rozdílů a potřeb v českém prostředí na přelomu osmdesátých a devadesátých let právě v recenzích domácí i zahraniční literárněhistorické produkce.

Báčkovského syntetizující práce o obrozenské literatuře sloužily ve své době především jako bibliografické příručky. *Přehled dějin písemnictví českého doby nejnovější* (rozšíř. vyd. 1898 a 1899) recenzoval Vlček v *Listech filologických* (26, 1899, č. 3, s. 295–302). — K 2. části *Zevrubných dějin* Bačkovský připojil *Doslov* (s. 899–924, „ve Vinohradech 25. ledna 1887“, vydal jej pak t. r. i samostatně vlastním nákladem s nadpisem *Na obranu proti některým Masarykovcům a Gebauerovcům*), v němž podrobně reagoval na „zlomyslné útoky“ (zejména Františka Bílého, Emanuela Kováře, Jana Herbena a dalších autorů masarykovské „strany protirukopisné“) na své dílo (1. část), které se rozhodl tímto nedokončit; ohrazoval se především vůči výtkám plagiátorství, opakoval, že mu šlo hlavně o to, „aby sebral a urovnal veškeren materiál literárnímu dějepisci českého písemnictví doby nové se skytající, a to materiál úplně správný a spolehlivý“, přidal také soupis doplňků a oprav k 1. části svého kompendia.

V pozadí příkré odmítavé kritiky v Masarykově *Athenaeu* přirozeně najdeme nejen — naznačené — boje rukopisné, ale rovněž zájmy mocenského charakteru v poli literárního dějepisectví jako etabloujícího se oboru, jehož potřeba institucionálního zajištění byla otázkou aktuální. Vedle diskuse o tom, „jak zvelebovati naši literaturu naukovou“ (Masaryk, Rezek, Seydler ad., 1885–1888), šlo o úsilí zabezpečit obor na půdě pražské české univerzity, kde česká literatura stále neměla obsazenu (od roku 1854) samostatnou stolicí a ještě ani oborovou docenturu (od roku 1882, kdy byla univerzita rozdělena na česko- a německojazyčnou, působili na české jako profesoři slovenské filologie Martin Hattala a Jan Gebauer, jenž se věnoval především českému jazyku a literatuře, dále ještě Jiří Polívka). Potřebám českého literárního dějepisectví se opakovaně v osmdesátých letech věnoval i František Bačkovský a jeho *Zevrubné dějiny* byly pokusem nejen poskytnout chybějící syntézu, ale zároveň se jejím prostřednictvím ucházet o významnější postavení v oboru, vytvořit (obsadit) určitý univerzitní prostor. Tuto tendenci ukazuje ostatně jeho spis z roku 1889 *K dějinám stolice jazyka českého při pražské univerzitě. Za účelem, aby stolice ta byla znova zřízena* (původně ve *Vlasti* 3, 1886/1887, č. 11 a 12), v němž podal historický přehled a v závěru se znovu vrátil k svým dějinám, jejich významu a jejich pozitivnímu a zejména negativnímu přijetí: „Pisatele těchto řádků tedy zahnali téměř úplně od prací literárně dějepisných, ačkoli bylo dosud a jest důkladných pracovníků v té příčině u nás úžasně málo, takže literární dějepisectví české vůbec a doby nové zvláště poměrně ze všech oborů vědeckých nejméně jest vzděláváno. [...] Ostatně zevrubně pracovati o dějinách

písemnictví při jiném zaměstnání jest velice nesnadno, ba většinou nemožno, a věnovati se co možná výhradně práci té u nás bohužel nelze, protože nedostalo by se spisovateli tolik podpory hmotné, aby mohl úplně a řádně oddati se jí bez velikých starostí jiných. Mohla by sice naše česká univerzita míti snad i dva tři pracovníky v oboru dějin českého písemnictví, ale to se nestane, pokud stolice jazyka českého nebude při ní znova zřízena“ (s. 21). Stalo se, ovšem posty obsadili Gebauerovi žáci: J. Vlček se habilitoval pro dějiny české literatury v roce 1898, jeho nástupcem na univerzitní katedře se stal J. Jakubec.

Obdobným případem (s praktickými důsledky), který ukazuje předěl mezi dvěma způsoby přístupu k literatuře a badatelství — na jedné straně převažující excerptce a kompilace a kombinace materiálového a tzv. beletristického založení, na druhé straně moderně filologicky a metodologicky fundovaná práce — je reakce na knihu F. V. Jeřábka *Stará doba romantického básnictví. Příspěvek k českým studiím o poezii světové* (1883), ojedinělou mezi dobovými výkony literárního dějepisectví svým tématem a záměrem, věnovanou evropskému básnictví od 12. do poloviny 17. století (včetně stručného přehledu českého písemnictví). Na jedné straně byla oceněna kritiky staršími (Ferdinand Schulz, Emanuel Miřiovský, J. J. Toužimský aj.), na druhé straně byla podrobena v lednu 1884 drtivé kritice v *Athenaeu* (1, 1883/1884, č. 4, s. 123–127), podepsané B. M. (editor J. Franěk v 18. svazku Masarykových spisů *Z počátků Athenaea* /2004/ zařadil text do oddílu *Dubia* a poznamenal k němu: „Některé jazykové momenty neodpovídají Masarykovi, ale jde o věc tak zásadní, že Masarykovu spoluúčast lze téměř s jistotou předpokládat“, s. 279), která zdůraznila obsáhlým výčtem chyb nekoncepčnost a bezradnost, opisování: „Dobrych vlastností vedle tak mnohých špatných v knize naléztí není, skutečně není. Žeť pak zabývali jsme se knihou takovou déle, jen za tím účelem jsme učinili, abychom ukázali, jakých ponětí českému čtenáři vpravovatí se nemá. Uveřejnění práce takové nedá se snad omluviti tím, že chtěl nám p. J. poskytnouti spis populární [...]: spis takový rozhodně musí býti správný, metodický a snad tím více ušlechtilý“ (s. 127). I Jeřábek touto prací usiloval o univerzitní kariéru, v roce 1884 se pokusil neúspěšně o habilitaci na pražské univerzitě, kritiku a neúspěch nesl velmi těžce a téměř přestal psát.

Poznámka:

Následující Vlčkův a Jakubcův text je součástí připravované publikace soustřeďující *prameny k dějinám českého literárního dějepisectví*, představující v komentovaném reprezentativním výběru několik desítek prací přehledových, bilancujících, polemizujících či programových, resp. metodologických úvah z let 1873–1942. — Vysvětlivky jsou pro účel tohoto časopiseckého otisknutí doplněny formou poznámek pod čarou. Text je upraven v souladu se současnou pravopisnou normou; rozepsána jsou jména a neběžné zkratky.